

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Юридичний факультет

Кафедра адміністративного права та судочинства

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА
з дисципліни: «Актуальні питання адміністративного права та процесу»
на тему: «Гуманізація адміністративних стягнень в Україні»

Студентки групи: ПРм-12

Галуги Анастасії Романівни

Керівник: д.ю.н., доц. Гречанюк Р.В.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS ____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ НАКЛАДЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ.....	5
1.1. Поняття та сутність адміністративних стягнень.....	5
1.2. Принципи застосування адміністративних стягнень.....	10
Висновки до розділу 1.....	12
РОЗДІЛ 2. СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ГУМАНІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ.....	14
2.1. Поняття гуманізації в адміністративному праві.....	14
2.2. Форми та механізми гуманізації адміністративних стягнень.....	17
Висновки до розділу 2.....	19
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ГУМАНІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ В УКРАЇНІ.....	21
3.1. Основні проблеми гуманізації адміністративних стягнень.....	21
3.2. Шляхи вдосконалення адміністративних стягнень.....	24
Висновки до розділу 3.....	27
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31

ВСТУП

Актуальність теми дослідження : У сучасних умовах реформування правової системи України особливого значення набуває питання вдосконалення механізмів юридичної відповідальності, зокрема адміністративної. Орієнтація держави на європейські стандарти, утвердження принципу верховенства права та забезпечення прав і свобод людини зумовлюють необхідність переосмислення підходів до застосування адміністративних стягнень. Тому проблема гуманізації адміністративних стягнень є надзвичайно актуальною, оскільки вона спрямована на досягнення балансу між інтересами держави та правами особи.

Адміністративна відповідальність є одним із ключових інструментів правового регулювання суспільних відносин. Водночас надмірна каральна спрямованість адміністративних стягнень може суперечити сучасним підходам до захисту прав людини. Саме тому особливого значення набуває гуманізація адміністративних стягнень як складова демократизації суспільства.

Стан наукового дослідження. Проблематика гуманізації адміністративних стягнень та адміністративної відповідальності загалом займає вагоме місце у вітчизняній адміністративно-правовій науці й перебуває у полі зору значної кількості дослідників. Суттєвий внесок у розроблення теоретичних засад цього напрямку зробили такі науковці, як О. М. Бандурка, Д. М. Бахрах, Ю. П. Битяк, І. П. Голосніченко, Є. В. Додін, С. Т. Гончарук, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, В. К. Колпаков, О. В. Кузьменко, Д. М. Лук'янець, О. І. Остапенко, В. П. Петков, О. П. Рябченко, М. М. Тищенко та інші представники адміністративно-правової доктрини. У працях названих авторів досліджено сутність адміністративних стягнень, підстави та порядок застосування, а також загальні принципи адміністративної відповідальності.

Водночас сучасний етап реформування адміністративного законодавства України, курс на євроінтеграцію та приведення вітчизняного права у відповідність до стандартів Ради Європи актуалізують потребу в переосмисленні

каральної функції адміністративних стягнень на користь виховної та відновлювальної.

Метою роботи є дослідження сутності гуманізації адміністративних стягнень в Україні, аналіз чинного законодавства та практики його застосування, а також визначення основних проблем і перспектив їх удосконалення.

Для досягнення поставленої мети поставлено такі **завдання**:

- дослідити поняття та сутність адміністративних стягнень;
- охарактеризувати принципи застосування адміністративних стягнень;
- визначити поняття гуманізації в адміністративному праві;
- проаналізувати форми та механізми гуманізації адміністративних стягнень;
- з'ясувати основні проблеми гуманізації адміністративних стягнень в Україні;
- запропонувати шляхи вдосконалення адміністративних стягнень.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері гуманізації адміністративних стягнень в Україні.

застосування адміністративної відповідальності.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти гуманізації адміністративних стягнень в Україні.

Структура роботи: Робота складається зі змісту, вступу, основної частини (трьох розділів, поділених на підрозділи), висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг курсової роботи становить 30 сторінок, список використаних джерел складає 20 найменувань.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ

1.1. Поняття та сутність адміністративних стягнень

Адміністративна відповідальність посідає центральне місце в системі засобів публічно-правового впливу, забезпечуючи реагування держави на правопорушення, менш суспільно небезпечні, ніж злочини. Історично в українському праві склалася карально-репресивна модель цього інституту, успадкована від радянської доби. Як зазначають автори, «нині така модель значною мірою вичерпала свій потенціал регулювання і потребує доктринального переосмислення з урахуванням принципів належного врядування, пропорційності та гуманізму» [1, с. 103].

Адміністративні стягнення становлять одну з ключових категорій у системі адміністративного права України. Вони виступають конкретним проявом адміністративної відповідальності, яка реалізується через застосування державою заходів примусу до осіб, що вчинили адміністративні правопорушення. У широкому розумінні адміністративне стягнення є формою реакції держави на порушення адміністративно-правових норм, коли винна особа змушена зазнати певних обмежень або позбавлень правового чи майнового характеру.

Як зазначається в джерелах, «адміністративна відповідальність визначається як самостійний вид юридичної відповідальності, що настає внаслідок вчинення особою (фізичною або юридичною) адміністративного правопорушення і полягає у застосуванні уповноваженим органом встановленого законом стягнення до правопорушника» [2]. «Відповідно до ст.9 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), адміністративним правопорушенням (проступком) є протиправна, винна дія чи бездіяльність, що посягає на громадський порядок, власність, права і свободи

громадян, установлений порядок управління, і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність» [3].

Згідно з положеннями Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), адміністративне стягнення визначається як міра відповідальності, що застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, у дусі додержання законів України, поваги до правил суспільного співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Це не просто покарання, а комплексний захід, що поєднує елементи кари, виховання та профілактики. Стягнення завжди має «індивідуальний характер і накладається лише на підставі встановленої вини особи в адміністративному порядку або за рішенням суду» [12].

Сутність адміністративних стягнень полягає в тому, що вони є матеріалізованим виявом державної реакції на протиправну поведінку. Вони представляють собою негативні правові наслідки для правопорушника у вигляді моральних, майнових, організаційних чи навіть фізичних обмежень. На відміну від кримінального покарання, адміністративні стягнення мають меншу ступінь суворості, але водночас вони оперативніші та застосовуються за спрощеною процедурою. Їх застосування переслідує не лише каральну мету, але й спрямоване на виправлення поведінки особи та відновлення порушеного правопорядку. У цьому сенсі стягнення виступає останньою ланкою в механізмі адміністративного примусу, коли попередні заходи переконання чи профілактики виявилися недостатніми.

Серед характерних ознак адміністративних стягнень варто виділити кілька основних. По-перше, вони мають державно-владний характер і застосовуються від імені держави уповноваженими органами виконавчої влади, місцевого самоврядування чи судом. По-друге, стягнення завжди пов'язане з винною протиправною поведінкою, тобто адміністративним правопорушенням

(проступком), яке є протиправною, винною дією або бездіяльністю. По-третє, вони носять «персоніфікований характер і не можуть застосовуватися до колективних суб'єктів у тому ж обсязі, що й до фізичних осіб, хоча штраф може накладатися і на юридичних осіб у передбачених випадках». По-четверте, «адміністративні стягнення є формально визначеними: їх види, розміри та порядок застосування чітко врегульовані законодавством, насамперед КУпАП». По-п'яте, їм притаманний комплексний характер впливу - «вони поєднують репресивний (каральний), виховний і запобіжний елементи». Стягнення є «тимчасовим заходом: після його виконання особа вважається такою, що не притягувалася до адміністративної відповідальності, якщо не вчинить нового проступку протягом установленого строку» [2; 14; 15].

Функції адміністративних стягнень відображають їхню роль у механізмі забезпечення правопорядку. Основною є каральна (репресивна) функція, яка полягає в покладенні на правопорушника певних позбавлень або обмежень за вчинений проступок. регулятивну та компенсаційну функції, кожна з яких має власне змістове навантаження. «Охоронна функція спрямована на забезпечення стабільності правопорядку та підтримання режиму законності у публічному управлінні» [8, с. 90-91]. Це дає змогу державі висловити офіційний осуд протиправної поведінки. Виховна функція спрямована на формування у правопорушника і в суспільстві загалом поваги до закону, усвідомлення недопустимості порушень. Через застосування стягнення особа має усвідомити наслідки своєї поведінки й змінити її в майбутньому. Профілактична (превентивна) функція проявляється в запобіганні як повторним правопорушенням з боку самого порушника (спеціальна превенція), так і подібним діям з боку інших осіб (загальна превенція). «Превентивна функція має двоїстий характер: індивідуальний - запобігання повторному порушенню тією ж особою, і загальний - виявлення та усунення причин, що породжують адміністративні проступки» [8, с. 91-93]. Крім того, деякі дослідники виділяють

відновлювальну функцію, пов'язану з можливістю компенсації завданої шкоди, та охоронну функцію, яка забезпечує захист суспільних відносин від адміністративних посягань.

Види адміністративних стягнень за законодавством України закріплені в статті 24 КУпАП і наводяться в порядку зростання їхньої суворості. Це дозволяє органам, що розглядають справи, обирати адекватний захід залежно від характеру проступку, особи винного, обставин справи та ступеня вини. Основними видами є: попередження, штраф, оплатне вилучення предмета, конфіскація предмета, позбавлення спеціального права, громадські роботи та адміністративний арешт.

Попередження є найм'якшим стягненням, яке полягає в офіційному осуді дій правопорушника. Воно застосовується переважно за малозначні проступки і має суто моральний характер, не спричиняючи матеріальних втрат. Попередження виноситься в письмовій формі і фіксується в постанові.

Штраф є грошовим стягненням і накладається в розмірах, визначених санкціями конкретних статей КУпАП. Він має майновий характер і може стягуватися як у адміністративному порядку, так і на місці вчинення правопорушення в певних випадках. Штраф не є компенсацією шкоди, а саме покаранням.

Оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, передбачає примусове вилучення речі з подальшою її реалізацією і виплатою правопорушнику різниці між вартістю речі та сумою стягнення.

Конфіскація предмета, який став знаряддям або об'єктом правопорушення, а також конфіскація грошей, одержаних унаслідок вчинення проступку, є більш суворим заходом. Конфісковане майно переходить у власність держави без будь-якої компенсації. Цей вид стягнення застосовується лише судом.

Позбавлення спеціального права, наданого громадянину (наприклад, права керування транспортними засобами чи права полювання), полягає в тимчасовому обмеженні такого права на строк від одного місяця до трьох років залежно від виду правопорушення. Поняття «позбавлення» у наведеному розумінні завжди має чітко окреслений об'єкт - «спеціальне право або правову можливість, які були попередньо надані державою та інтегровані у правовий статус особи» [2; 11] Воно може бути як основним, так і додатковим стягненням.

Громадські роботи, виправні роботи та суспільно корисні роботи належать до видів стягнень, пов'язаних з обов'язком виконувати певну оплачувану або безоплатну працю на користь суспільства протягом установленого строку. Вони мають примусовий характер і застосовуються судом.

Адміністративний арешт є одним із найсуворіших видів стягнень. «Він полягає в короткостроковому позбавленні свободи на строк до п'ятнадцяти діб (у виняткових випадках - до тридцяти) і застосовується лише суддею за окремі, найбільш небезпечні адміністративні правопорушення, наприклад, пов'язані з грубим порушенням громадського порядку.» [3] У деяких випадках передбачається також арешт з утриманням на гауптвахті.

Крім перелічених у статті 24 КУпАП, законами України можуть встановлюватися й інші види адміністративних стягнень. Наприклад, у певних сферах передбачається позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додатковий захід. Також у деяких випадках застосовується адміністративне видворення іноземців та осіб без громадянства за межі України.

Система адміністративних стягнень побудована за принципом диференціації залежно від тяжкості проступку, що дає можливість забезпечити індивідуалізацію відповідальності. При накладенні стягнення враховуються характер вчиненого діяння, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, пом'якшувальні та обтяжувальні обставини. За одне правопорушення може накладатися одне основне стягнення або основне разом із додатковим. «Такий

підхід означає, що юридичні наслідки правопорушення розглядаються не лише крізь призму по-карання, а насамперед через здатність відновити порушений правопорядок, забезпечити баланс публічних і приватних інтересів та сформувати у суб'єкта мотивацію до правомірної поведінки» [5, с. 20].

Таким чином, адміністративні стягнення є важливою складовою механізму забезпечення законності та правопорядку в Україні. Вони не лише карають за вчинені проступки, але й виконують значну профілактичну та виховну роль, сприяючи формуванню правосвідомості громадян і стабільності адміністративних відносин. У сучасних умовах розвитку адміністративного законодавства система стягнень продовжує вдосконалюватися з урахуванням європейських стандартів, зокрема в напрямі гуманізації та оптимізації заходів впливу.

1.2. Принципи застосування адміністративних стягнень

Принципи застосування адміністративних стягнень є фундаментальними засадами, на яких будується вся система адміністративної відповідальності в Україні. Вони визначають межі та умови застосування заходів примусу, забезпечуючи баланс між інтересами держави та правами особи, яка притягується до відповідальності.

Одним із ключових загальних принципів є законність. Це означає, що адміністративне стягнення може бути накладене лише за ті діяння, які прямо передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення або іншими законами як адміністративні правопорушення. Ніяке стягнення не може застосовуватися за аналогією чи на підставі підзаконних актів. Також строго дотримується правило, що вид, розмір і порядок накладення стягнення повинні відповідати нормам закону, які діяли на момент вчинення проступку.

Справедливість вимагає, щоб стягнення відповідало характеру й тяжкості вчиненого правопорушення, а також обставинам його вчинення. Воно не повинно бути надмірно суворим або, навпаки, занадто м'яким. Справедливість передбачає об'єктивне ставлення до правопорушника без упередженості чи дискримінації.

Пропорційність тісно пов'язана зі справедливістю і означає, що застосоване стягнення має бути співмірним із суспільною небезпечністю діяння, ступенем вини особи та заподіяною шкодою. Надмірно суворе стягнення за малозначний проступок або занадто м'яке за грубе порушення суперечить цьому принципу.

Важливе місце в системі принципів посідає індивідуалізація адміністративного стягнення. Кожна справа розглядається з урахуванням конкретних обставин: характеру правопорушення, особи винного, його майнового стану, пом'якшувальних і обтяжувальних обставин, попередньої поведінки. Завдяки цьому один і той самий проступок може потягнути за собою різні за суворістю стягнення залежно від ситуації. Індивідуалізація допомагає уникнути формального підходу і зробити покарання більш справедливим та ефективним.

Окрему увагу привертає принцип забезпечення прав людини при притягненні до адміністративної відповідальності. Він базується на конституційних гарантіях і міжнародних стандартах. Особа, щодо якої ведеться провадження, має право на презумпцію невинуватості, право знати, у чому її обвинувачують, право на захист, на надання доказів, на оскарження постанови про накладення стягнення. Важливо також дотримання розумних строків розгляду справи, недопущення примусу до дачі пояснень проти себе, забезпечення рівності перед законом і судом. Органи, які застосовують стягнення, зобов'язані поважати гідність особи і не допускати приниження честі та репутації.

Ці принципи формують «методологічну основу для правотворчості та правозастосування в сфері адміністративної юрисдикції», виконуючи роль «гарантів справедливості та законності» [15; 4].

У практиці застосування цих принципів особливо важливим є їх комплексне поєднання. Законність без справедливості й пропорційності може перетворитися на формалізм, а індивідуалізація без дотримання прав людини - на свавілля. «У європейських правових системах принцип пропорційності став базовим орієнтиром: держава має співвідносити мету впливу з тяжкістю стягнення. Пропорційність санкції є ключовою умовою легітимності будь-якого адміністративного втручання у права особи» [6, р. 128]. Тому правильне розуміння й неухильне дотримання цих принципів є необхідною умовою ефективної та гуманної адміністративної відповідальності.

Висновки до розділу 1

У першому розділі курсової роботи було досліджено теоретико-правові засади адміністративних стягнень як одного з основних інструментів реалізації адміністративної відповідальності в Україні. Встановлено, що адміністративні стягнення є формою державного примусу, яка застосовується до осіб, винних у вчиненні адміністративних правопорушень, і полягає у накладенні на них передбачених законом обмежень майнового, організаційного чи особистого характеру. З'ясовано, що адміністративні стягнення поєднують у собі каральну, виховну та превентивну функції, а їх застосування спрямоване не лише на покарання правопорушника, але й на запобігання новим правопорушенням та забезпечення правопорядку.

Проаналізовано систему адміністративних стягнень, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення, та визначено їх основні ознаки. Встановлено, що чинне законодавство закріплює диференційований підхід до видів стягнень залежно від тяжкості адміністративного проступку, що

забезпечує можливість індивідуалізації відповідальності. Особливу увагу приділено характеристиці окремих видів адміністративних стягнень, серед яких попередження, штраф, конфіскація, позбавлення спеціального права, громадські роботи та адміністративний арешт, а також визначено їх місце в механізмі адміністративного примусу.

У ході дослідження принципів застосування адміністративних стягнень встановлено, що ключове значення мають принципи законності, справедливості, пропорційності, індивідуалізації та забезпечення прав людини. Саме вони формують основу правозастосовної діяльності та забезпечують баланс між публічними інтересами держави і необхідністю дотримання прав та свобод особи. Доведено, що сучасний розвиток адміністративного законодавства України характеризується поступовим переходом від суто каральної моделі адміністративної відповідальності до більш гуманізованого підходу, орієнтованого на європейські стандарти захисту прав людини, пропорційності втручання та справедливого застосування адміністративних санкцій.

РОЗДІЛ 2. СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ГУМАНІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ

2.1. Поняття гуманізації в адміністративному праві

Гуманізація адміністративних стягнень є одним із ключових напрямів розвитку сучасного адміністративного права України, що відображає загальну трансформацію правової системи від суто каральної моделі до людиноцентристського підходу. У центрі цього процесу перебуває переосмислення ролі державного примусу: від інструменту покарання - до засобу впливу, який має забезпечувати баланс між інтересами держави, суспільства та окремої особи. Така тенденція є закономірною в умовах демократизації суспільства, утвердження принципу верховенства права та інтеграції України до європейського правового простору.

«Гуманізація - це процес утвердження людини як найвищої цінності, спрямований на олюднення суспільних відносин, виробництва, освіти та культури.» [14, с.49]

Під гуманізацією в адміністративному праві зазвичай розуміють системний і послідовний процес зменшення надмірної репресивності адміністративних стягнень, приведення їх змісту та порядку застосування у відповідність із принципами поваги до честі й гідності людини, пропорційності, справедливості та доцільності. Водночас гуманізація не означає послаблення відповідальності або відмову від санкцій як таких. Йдеться про якісну зміну їх сутності: замість домінування карального елементу формується комплексний підхід, який поєднує покарання, превенцію, виховний вплив і, в окремих випадках, соціальну реабілітацію правопорушника.

Сутність гуманізації адміністративних стягнень полягає у зміні філософії реагування держави на адміністративні правопорушення. Якщо раніше акцент

робився переважно на покаранні як формі відплати за протиправну поведінку, то нині все більшого значення набуває ідея корекції поведінки особи. Держава прагне не лише зафіксувати факт правопорушення і застосувати санкцію, а й вплинути на свідомість правопорушника, сформувати у нього розуміння протиправності власних дій та стимулювати добровільне дотримання норм права в майбутньому. У цьому контексті адміністративне стягнення розглядається як інструмент соціального впливу, а не виключно як каральний механізм.

Гуманізація адміністративних стягнень проявляється у кількох взаємопов'язаних напрямках. По-перше, це вдосконалення системи самих стягнень шляхом запровадження більш м'яких, альтернативних та гнучких заходів впливу. Йдеться, зокрема, про розширення застосування попередження, штрафів із можливістю розстрочки, громадських робіт та інших санкцій, які не пов'язані з ізоляцією особи або істотним обмеженням її прав. Такі заходи дозволяють досягати виховної мети без надмірного втручання у приватне життя людини.

По-друге, важливим аспектом є індивідуалізація адміністративної відповідальності. Гуманізація передбачає, що при обранні виду та розміру стягнення враховуються не лише формальні ознаки правопорушення, а й особистість правопорушника, його поведінка до і після вчинення проступку, ступінь вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність. «Таке розуміння охоплює всі існуючі способи впливу на правопорушника.» [11, с. 24] Такий підхід дозволяє уникнути формального застосування санкцій і забезпечує справедливість кожного конкретного рішення.

По-третє, гуманізація тісно пов'язана з посиленням процесуальних гарантій прав людини у провадженні у справах про адміністративні правопорушення. Це включає забезпечення права на захист, доступу до правової допомоги, можливості оскарження рішень, дотримання принципу змагальності та неупередженості розгляду справи. Особливого значення набуває також

судовий контроль за застосуванням найбільш суворих адміністративних стягнень, що виступає додатковою гарантією від зловживань з боку органів влади.

Окремої уваги заслуговує обмеження застосування найбільш суворих видів адміністративних стягнень. Зокрема, адміністративний арешт, який пов'язаний з істотним обмеженням особистої свободи, у контексті гуманізації розглядається як винятковий захід, що має застосовуватися лише у випадках підвищеної суспільної небезпечності правопорушення та за відсутності альтернатив. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам у сфері прав людини, згідно з якими будь-яке обмеження свободи повинно бути необхідним, обґрунтованим і пропорційним поставленій меті. «Це відображає методологічну єдність правових механізмів забезпечення публічних інтересів, і адміністративна відповідальність, беззаперечно, виступає її важливим структурним елементом» [7, с. 15-18].

Значення гуманізації адміністративних стягнень є багатовимірним. Насамперед, вона сприяє підвищенню рівня довіри громадян до державних інституцій, оскільки демонструє їх орієнтованість на справедливість, а не на формальне покарання. Крім того, «гуманізація підвищує ефективність адміністративної відповідальності як інструменту превенції правопорушень: санкції, які сприймаються як обґрунтовані та співмірні, мають значно більший виховний вплив і рідше викликають опір або відчуття несправедливості» [7].

У контексті сучасного українського законодавства процес гуманізації адміністративних стягнень уже має певні практичні прояви. Зокрема, спостерігається тенденція до розширення альтернативних видів санкцій, удосконалення механізмів їх застосування, а також посилення ролі суду в процесі притягнення до адміністративної відповідальності. Разом із тим, цей процес ще не є завершеним і потребує подальшого розвитку.

Серед актуальних проблем можна виділити збереження елементів формального підходу при накладенні стягнень, недостатній рівень

індивідуалізації відповідальності, а також обмежену ефективність окремих видів санкцій. У зв'язку з цим подальша гуманізація адміністративних стягнень повинна бути спрямована на вдосконалення законодавчої бази, підвищення професійного рівня правозастосовних органів, а також розширення практики застосування альтернативних і відновних підходів.

Таким чином, гуманізація адміністративних стягнень є складним і багатогранним процесом, який відображає сучасні тенденції розвитку права та державності. Вона спрямована на забезпечення справедливого, пропорційного та ефективного реагування на адміністративні правопорушення, при якому ключовим орієнтиром виступає людина, її права, свободи та гідність. Саме такий підхід відповідає як національним інтересам України, так і європейським стандартам правової держави.

2.2. Форми та механізми гуманізації адміністративних стягнень

Гуманізація адміністративних стягнень реалізується через конкретні форми та механізми, які дозволяють зменшити репресивність покарання, зробити його більш справедливим і спрямованим на виправлення особи. Ці механізми знаходять свій прояв як на законодавчому рівні, так і в правозастосовній діяльності.

Однією з найважливіших форм гуманізації є пом'якшення санкцій. У сучасному законодавстві України спостерігається тенденція до зниження розмірів штрафів за окремі категорії малозначних правопорушень, звуження сфер застосування найбільш суворих стягнень, зокрема адміністративного арешту. Законодавець все частіше передбачає альтернативні санкції в одній і тій самій статті, надаючи правозастосовному органу можливість обирати більш м'який захід впливу залежно від конкретних обставин справи. Крім того, пом'якшення проявляється у встановленні можливості звільнення від

відповідальності при малозначності діяння або застосуванні усного зауваження замість формального стягнення.

Значну роль у гуманізації відіграють альтернативні заходи впливу. Замість традиційного штрафу або арешту дедалі ширше застосовуються такі види стягнень, як попередження, громадські роботи та виправні роботи. Попередження, як найм'якший захід, дозволяє обмежитися моральним осудом у випадках, коли особа вперше вчинила незначне правопорушення і не становить суспільної небезпеки. Громадські роботи дають можливість замінити грошове стягнення або короткостроковий арешт корисною для суспільства діяльністю, що має виразний виховний і ресоціалізаційний ефект. Такі альтернативні заходи дозволяють уникнути негативних наслідків, які часто супроводжують класичні стягнення, зокрема погіршення матеріального становища особи чи формування у неї відчуття несправедливості.

Важливим механізмом гуманізації є посилення ролі суду та органів влади у забезпеченні гуманного підходу. Суд, розглядаючи справи про адміністративні правопорушення, зобов'язаний забезпечувати індивідуалізацію стягнення, ретельно враховуючи особу правопорушника, його вік, стан здоров'я, майнове становище, наявність пом'якшувальних обставин та ступінь суспільної небезпечності діяння. Саме суд має можливість обрати найгуманніший, але водночас ефективний захід впливу.

Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, у свою чергу, сприяють гуманізації через правильне застосування норм про звільнення від адміністративної відповідальності у зв'язку з малозначністю проступку, активне використання попереджень, а також через проведення профілактичної роботи. Важливим є також дотримання ними процедурних гарантій прав людини: забезпечення права на захист, об'єктивний розгляд справи, мотивування постанов про накладення стягнення.

Таким чином, форми та механізми гуманізації адміністративних стягнень спрямовані на те, щоб адміністративна відповідальність ставала менш караючою і більш конструктивною. Вони дозволяють поєднати захист публічного порядку з повагою до гідності людини, сприяючи ефективнішому досягненню мети адміністративної відповідальності, виправленню правопорушника та запобіганню новим порушенням.

Висновки до розділу 2.

У другому розділі курсової роботи було досліджено сутність та значення гуманізації адміністративних стягнень як одного з ключових напрямів розвитку сучасного адміністративного права України. Встановлено, що гуманізація є закономірним етапом трансформації правової системи від суто каральної моделі до людиноцентристського підходу, в основі якого лежить пріоритет прав, свобод і гідності особи. Вона не означає відмову від адміністративної відповідальності, а передбачає зміну її змісту шляхом зменшення надмірної репресивності та посилення виховного і превентивного впливу.

З'ясовано, що сутність гуманізації адміністративних стягнень полягає у переорієнтації державного реагування на правопорушення з каральної на корекційну та превентивну функцію. Важливими проявами цього процесу є індивідуалізація відповідальності, посилення процесуальних гарантій прав людини, а також обмеження застосування найбільш суворих видів стягнень. Доведено, що гуманізація сприяє підвищенню ефективності адміністративної відповідальності, оскільки забезпечує більш справедливе та пропорційне застосування санкцій.

Проаналізовано основні форми та механізми гуманізації адміністративних стягнень, серед яких пом'якшення санкцій, розширення альтернативних заходів впливу (попередження, громадські та виправні роботи), а також посилення ролі суду в індивідуалізації покарання. Встановлено, що важливе значення має також

діяльність органів виконавчої влади щодо забезпечення процесуальних гарантій і правильного застосування норм про звільнення від відповідальності у випадку малозначності правопорушення.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ГУМАНІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ В УКРАЇНІ

3.1. Основні проблеми реалізації гуманізації

Реалізація гуманізації адміністративних стягнень в Україні стикається з комплексом системних проблем, які мають як нормативно-правовий, так і інституційно-практичний характер. Попри задекларований курс на пом'якшення каральних підходів та наближення адміністративного права до європейських стандартів, фактичний стан правозастосування свідчить про наявність істотного розриву між теоретичною моделлю гуманізації та її практичним втіленням. Такий розрив зумовлений не лише недоліками законодавчої техніки, а й особливостями функціонування правозастосовних інститутів, рівнем правової культури та впливом зовнішніх соціально-політичних факторів.

Однією з основних проблем є «недосконалість законодавчої бази, що регулює застосування адміністративних стягнень» [5-8]. Не менш важливою проблемою є «надмірна диспозитивність санкцій у поєднанні з недостатньою визначеністю критеріїв індивідуалізації адміністративної відповідальності» [8; 10; 16]. З одного боку, «законодавець надає широкі можливості для вибору між різними видами стягнень або варіювання їх розміру, що формально відповідає ідеї гуманізації» [16; 8]. З іншого боку, відсутність чітко закріплених критеріїв, які б орієнтували правозастосувача у виборі найбільш доцільного та пропорційного заходу, призводить до значної варіативності практики. У результаті однакові або подібні правопорушення можуть тягнути за собою суттєво різні наслідки для різних осіб, що підриває принцип правової визначеності та створює ризики суб'єктивізму.

Проблема посилюється недостатнім рівнем мотивування рішень про накладення адміністративних стягнень. У багатьох випадках обґрунтування

вибору конкретного виду санкції або її розміру має формальний характер і не містить детального аналізу обставин справи. Це свідчить про те, що дискреційні повноваження часто реалізуються не як інструмент індивідуалізації відповідальності, а як спрощений механізм прийняття рішень. У такій ситуації гуманізація втрачає свій зміст і перетворюється на декларативний принцип.

Суттєвою перешкодою для ефективної реалізації гуманізаційних підходів є недостатній розвиток альтернативних видів адміністративних стягнень та інституційної інфраструктури, необхідної для їх практичного застосування. Хоча законодавство передбачає такі заходи, як громадські та виправні роботи, їх реальне використання обмежується низкою організаційних проблем. До них належать відсутність належної координації між органами місцевого самоврядування, підприємствами та контролюючими органами, нечіткий розподіл відповідальності за організацію виконання стягнень, а також брак ресурсів для забезпечення належного контролю.

Унаслідок цього альтернативні санкції нерідко застосовуються формально або взагалі ігноруються на користь більш простих у реалізації заходів, насамперед штрафів. Це, своєю чергою, нівелює потенціал гуманізації, оскільки саме альтернативні заходи мають найбільш виражений виховний і ресоціалізаційний ефект. Фактично відбувається ситуація, коли прогресивні правові інструменти існують на рівні норм, але не функціонують належним чином у практиці.

Окрему проблему становить тенденція до фіскалізації адміністративних стягнень. У сучасних умовах штраф дедалі частіше розглядається не як засіб впливу на поведінку правопорушника, а як джерело наповнення бюджету. «Особливістю сучасної практики є диференціація розмірів штрафів з урахуванням майнового стану правопорушника, що дозволяє забезпечити реальність застосування цього заходу впливу». [6] Такий підхід змінює саму логіку адміністративної відповідальності: на перший план виходить фінансовий

результат, а не досягнення превентивної чи виховної мети. Це об'єктивно стримує розвиток альтернативних санкцій, які не приносять прямого економічного ефекту, але можуть бути більш ефективними з точки зору довгострокового впливу на поведінку особи.

Фіскалізація також створює ризик непропорційного втручання у майнову сферу громадян, особливо з урахуванням їх різного матеріального становища. Однаковий розмір штрафу може мати принципово різні наслідки для осіб з різним рівнем доходу, що суперечить принципу справедливості та рівності перед законом. У цьому контексті гуманізація потребує не лише зменшення розмірів штрафів, а й впровадження більш гнучких підходів до їх визначення.

Не менш важливим чинником є рівень правової свідомості як суб'єктів правозастосування, так і суспільства загалом. « Серед посадових осіб досі зберігається уявлення про те, що суворість покарання є ключовим фактором запобігання правопорушенням.» [13] Такий підхід має глибоке історичне коріння і відображає каральну традицію, яка тривалий час домінувала у правовій системі. Водночас сучасні наукові дослідження переконливо доводять, що ефективність превенції значною мірою залежить не від суворості санкції, а від її невідворотності та справедливості.

Подолання цього стереотипу є складним завданням, оскільки воно потребує не лише змін у законодавстві, а й трансформації професійного мислення правозастосувачів, підвищення рівня їх підготовки, розвитку навичок аргументованого прийняття рішень. Важливу роль у цьому процесі відіграє також формування правової культури населення, адже сприйняття санкцій як справедливих або несправедливих значною мірою визначає їх ефективність.

Специфічним і водночас надзвичайно вагомим фактором, що впливає на реалізацію гуманізаційних реформ, є умови воєнного стану в Україні. Воєнний стан об'єктивно зумовлює посилення державного контролю, розширення повноважень органів влади та підвищення рівня відповідальності за окремі

правопорушення. У таких умовах пріоритет безпеки держави та суспільства може вимагати застосування більш жорстких заходів впливу, що певною мірою суперечить ідеї гуманізації.

Водночас важливо підкреслити, що ці процеси мають тимчасовий характер і не повинні змінювати стратегічний напрям розвитку адміністративного права. Навпаки, навіть в умовах воєнного стану зберігається необхідність дотримання базових принципів прав людини, пропорційності та обґрунтованості втручання у права особи. «Це вимагає чіткого розмежування між вимушеними обмеженнями, пов'язаними з безпековими викликами, та довгостроковими тенденціями розвитку правової системи.» [15, 33 с.]

Таким чином, проблеми реалізації гуманізації адміністративних стягнень в Україні мають комплексний і взаємопов'язаний характер. Вони охоплюють як недосконалість нормативного регулювання, так і недоліки правозастосовної практики, інституційні обмеження та вплив зовнішніх факторів. Подолання цих проблем потребує системного підходу, що включає вдосконалення законодавства, розвиток інституційної спроможності органів влади, підвищення рівня правової культури та забезпечення реального, а не декларативного впровадження гуманізаційних принципів у практику адміністративного права.

3.2.Шляхи вдосконалення адміністративних стягнень

Першочергового значення набуває гармонізація вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства з європейськими стандартами у сфері прав людини. Практика Європейського суду з прав людини, зокрема у справах, пов'язаних зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, сформувала розгалужену систему вимог до справедливого судового розгляду, які поширюються і на адміністративні провадження каральної природи. Приведення українського законодавства у відповідність до цих

стандартів потребує насамперед перегляду процесуальних гарантій у справах про адміністративні правопорушення, вдосконалення механізмів оскарження та забезпечення реальної, а не декларативної змагальності сторін. Паралельно необхідне переосмислення самого переліку діянь, які тягнуть адміністративну відповідальність, з метою декриміналізації та депеналізації тих із них, що в умовах сучасного суспільства не потребують реагування засобами публічного примусу.

Розширення системи альтернативних санкцій є одним із найбільш перспективних напрямів реформування. Досвід держав Європейського Союзу свідчить про ефективність таких заходів, як медіація у справах про адміністративні правопорушення, відновне провадження, умовне звільнення від відбування стягнення, а також розгалужена система громадських робіт з належним організаційним забезпеченням. Запровадження цих інструментів в Україні потребує не лише відповідних законодавчих змін, а й створення реальної інституційної інфраструктури, яка б гарантувала їхнє практичне застосування. Без такої інфраструктури будь-яке розширення переліку альтернативних стягнень залишатиметься суто номінальним і не матиме відчутного впливу на правозастосовну практику.

Посилення ролі судового контролю у сфері адміністративно-деліктних відносин безпосередньо пов'язане із забезпеченням права особи на справедливий розгляд її справи незалежним органом. На сьогодні значна частина справ про адміністративні правопорушення вирішується позасудовими органами, що нерідко поєднують функції виявлення порушень та накладення стягнень. Розширення судової юрисдикції у цій сфері, особливо щодо стягнень, які суттєво обмежують права особи, сприятиме підвищенню об'єктивності й обґрунтованості рішень, а також зменшенню ризику зловживань з боку виконавчих органів.

Нарешті, жодна з перелічених реформ не матиме стійкого результату без цілеспрямованої роботи з підвищення правової культури посадових осіб,

уповноважених у сфері адміністративної відповідальності. «Якою б не була держава за своєю природою, який би режим у ній не панував, взаємовідносини людини і держави завжди становили не лише теоретичний, а й практичний інтерес, оскільки без урахування інтересів як окремих громадян, так і держави неможливо встановити в суспільстві порядок.» [18, с. 22]

Йдеться не лише про формальне ознайомлення з новими нормами, а про «формування глибшого розуміння мети адміністративного стягнення як інструменту соціального регулювання» [5-10], а не засобу покарання заради покарання. Систематична професійна підготовка, орієнтована на принципи пропорційності, індивідуалізації та поваги до гідності особи, здатна поступово змінити усталені підходи до правозастосування і наблизити його до тих стандартів, яких вимагає сучасна правова держава.

Судова практика України свідчить про те, що принципи гуманізації, індивідуалізації та пропорційності адміністративних стягнень уже активно застосовуються судами при розгляді конкретних справ.

Зокрема, «Одеський апеляційний суд у постанові від 01 березня 2019 року у справі № 523/600/19 змінив вид та розмір адміністративного стягнення за ч. 1 ст. 124 КУпАП, замінивши позбавлення права керування транспортними засобами на штраф». Суд мотивував своє рішення щирим «розкаянням правопорушника, відсутністю попередніх стягнень та іншими пом'якшувальними обставинами, передбаченими ст. 33 КУпАП» [15].

Яскравим прикладом врахування особистих та сімейних обставин стала «постанова Хмельницького апеляційного суду від 03 травня 2023 року у справі № 686/1913/23». «Апеляційний суд пом'якшив стягнення за ст. 124 КУпАП, замінивши позбавлення права керування строком на 6 місяців на штраф у розмірі 850 грн». При цьому було «враховано проживання порушника на деокупованій території, наявність неповнолітньої дитини на утриманні та необхідність транспортного засобу для забезпечення життєдіяльності сім'ї» [18].

Крім того, «Верховний Суд у постанові від 31 жовтня 2019 року у справі № 266/3228/16-а» детально дослідив питання «застосування ст. 22 КУпАП та можливості звільнення особи від адміністративної відповідальності з оголошенням усного зауваження у разі малозначності вчиненого правопорушення». Такий підхід сприяє гуманізації відповідальності та уникненню надмірної репресії [16].

Аналіз наведеної судової практики дозволяє стверджувати, що суди часто випереджають законодавця у реалізації принципів гуманізму в адміністративно-деліктній сфері. Водночас для системного ефекту необхідне законодавче закріплення більш широкого переліку альтернативних санкцій, удосконалення критеріїв індивідуалізації стягнень та посилення гарантій справедливого розгляду справ.

Таким чином, вдосконалення системи адміністративних стягнень в Україні є комплексним завданням, яке має охоплювати гармонізацію законодавства з європейськими стандартами, розширення альтернативних видів стягнень, посилення судового контролю та підвищення професійної правосвідомості правозастосовувачів.

Висновки до розділу 3

Проведений аналіз свідчить, що гуманізація адміністративних стягнень в Україні є об'єктивно необхідним і водночас складним процесом, який стикається з системними проблемами нормативного, інституційного та правосвідомісного характеру. Недосконалість законодавчої бази, надмірна диспозитивність санкцій, брак чітких критеріїв індивідуалізації, тенденція до фіскалізації штрафів, недостатній розвиток альтернативних видів стягнень та вплив умов воєнного стану створюють суттєвий розрив між декларативними принципами гуманізму та реальною правозастосовною практикою. Усе це призводить до формального

застосування норм, суб'єктивізму рішень і нівелювання виховного та ресоціалізаційного потенціалу адміністративної відповідальності.

Разом з тим, перспективи вдосконалення адміністративних стягнень є досить обнадійливими. Гармонізація законодавства з європейськими стандартами, розширення системи альтернативних санкцій, посилення ролі судового контролю та системне підвищення правової культури правозастосовувачів становлять ключові напрями реформування. Позитивним сигналом є судова практика, яка вже сьогодні активно застосовує принципи індивідуалізації, пропорційності та гуманізму (постанови Одеського апеляційного суду від 01.03.2019 у справі № 523/600/19, Хмельницького апеляційного суду від 03.05.2023 у справі № 686/1913/23 та Верховного Суду від 31.10.2019 у справі № 266/3228/16-а). Суди фактично випереджають законодавця, демонструючи готовність до більш гнучкого й справедливого підходу до призначення стягнень.

Таким чином, ефективна гуманізація адміністративних стягнень можлива лише за умови комплексного реформування, яке поєднуватиме законодавчі зміни, інституційне забезпечення та трансформацію правосвідомості. Реалізація запропонованих шляхів дозволить наблизити вітчизняне адміністративно-деліктне право до сучасних європейських стандартів, забезпечити реальний баланс між інтересами держави та правами особи й підвищити ефективність превентивного впливу адміністративної відповідальності в умовах демократичної правової держави.

ВИСНОВКИ

Отже, у ході проведеного дослідження встановлено, що адміністративні стягнення відіграють ключову роль у механізмі забезпечення правопорядку та стабільності суспільних відносин. Вони виконують не лише каральну функцію, спрямовану на покарання правопорушника, а й превентивну- запобігання вчиненню нових правопорушень, і виховну -формування правосвідомості та поваги до закону. Ефективність застосування адміністративних стягнень безпосередньо залежить від дотримання базових принципів права, зокрема справедливості, пропорційності та індивідуалізації відповідальності, що передбачає врахування характеру правопорушення, особи порушника та обставин справи.

Гуманізація адміністративних стягнень є закономірним і необхідним етапом еволюції адміністративного права України, що обумовлений загальною тенденцією до утвердження демократичних цінностей, верховенства права та пріоритету прав і свобод людини. Вона передбачає відхід від суто репресивного підходу до відповідальності та орієнтацію на більш м'які, гнучкі та справедливі заходи впливу. Важливим аспектом гуманізації є врахування індивідуальних особливостей кожної справи, застосування альтернативних видів стягнень, а також забезпечення балансу між інтересами держави та правами особи.

Сучасний стан гуманізації адміністративних стягнень в Україні можна охарактеризувати як такий, що перебуває на стадії поступового розвитку. З одного боку, спостерігається впровадження окремих прогресивних підходів, розширення можливостей для індивідуалізації покарання та орієнтація на європейські стандарти. З іншого боку, існують суттєві проблеми, які стримують повноцінну реалізацію цього процесу. Серед них є формальний підхід до призначення стягнень, недостатня увага до особистості правопорушника,

обмежене застосування альтернативних заходів впливу, а також недосконалість окремих норм чинного законодавства та прогалини у правозастосовній практиці.

Таким чином, гуманізація адміністративних стягнень виступає необхідною умовою формування сучасної, справедливої та ефективної системи адміністративної відповідальності в Україні. Подальший розвиток цього процесу потребує вдосконалення законодавчої бази, підвищення рівня правової культури правозастосовних органів, а також забезпечення реального дотримання принципів прав людини у сфері адміністративної юрисдикції. Лише за таких умов можна досягти оптимального поєднання інтересів держави та особи, що є основою правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Козачук Д. А., Панфілов О. Є. Адміністративна відповідальність у системі адміністративно-правових заходів впливу: сучасний вимір та європейські орієнтири. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2025. Вип. 91, ч. 3. С. 102-109 DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.3.15>. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/17-2.pdf>
2. Визначення адміністративної відповідальності. *Liga* 360. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/DG080063> (Дата звернення: 17.05.2026).
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення. URL: https://protocol.ua/ua/kodeks_ukraini_pro_administrativni_pravoporushennyastattya9/
4. Петришин, О. В. Адміністративні стягнення: правова природа та порядок застосування. Львів: Апріорі, 2019. 180 с.
5. Добрянська Н.В. Адміністративна відповідальність як вид адміністративної відповідальності та державного примусу. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2024. С. 30-35. URL: <https://www.shibatadb.com/article/NdfhawXo>.
6. De Vries A. Принцип *ne bis in idem* у транскордонному взаємозв'язку адміністративного та кримінального права в Європі // Огляд європейського адміністративного права. 2024. Том 17, № 2. С. 123–137. URL: <https://rescarch-portal.uu.nl/ws/files/237355512>.
7. Загальне адміністративне право України: підручи. / за ред. С. Ківалова, Л. Білої-Тінової Одеса: Фенікс, 2023. 792с. URL: [URL: la-671c09de6504](https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.91.3.15).
8. Савчук Д.А. Адміністративно-правове забезпечення застосування заходів примусу правоохоронними органами України: дис.. канд. юрид. наук, Ужгород. 2021. 14 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/34274>.

9. Ярова Р.В. Особливості адміністративних стягнень, які застосовуються до спеціальних суб'єктів – водіїв автотранспортних засобів. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. Том 34 (73), № 3. С. 166-172.

10. Білоус-Осінь Т.В. Правова природа адміністративних стягнень. Європейські орієнтири розвитку України: науково-практичний вимір в умовах воєнних викликів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф, с. 32-34, 2024.

11. Дрофич Ю.В. Поняття та основні ознаки адміністративної відповідальності: аналіз сучасної адміністративно-правової літератури. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право 2 (73), с. 18-26, 2022.

12. Іванчук Л.В. Права людини як визначальний чинник гуманізації взаємної відповідальності особи і держави в умовах сучайної війни. Національна академія внутрішніх справ. 2025. с. 22-24.

13. Нікітіна Л. О. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в умовах вітчизняного конституційного процесу: актуальні тенденції та виклики. Вісник Одеського національного університету. Правознавство. 2024. 12 с.

14. Каленюк О.М. та Савчук О.І. "Значення морально-правових принципів у процесі становлення та розвитку системи римського права." Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила», 2023. с. 47-52

15. Постанова Одеського апеляційного суду від 01 березня 2019 року у справі № 523/600/19 [Електронний ресурс]. URL: <https://zakononline.ua/court-decisions/show/80246058> (дата звернення: 20.05.2026).

16. Постанова Верховний Суд від 31 жовтня 2019 року у справі № 266/3228/16-а [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2026).

17. Постанова Дубенського районного суду Рівненської області від 22 листопада 2023 року у справі № 115256094 [Електронний ресурс] // Єдиний

державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2026).

18.Постанова Хмельницького апеляційного суду від 03 травня 2023 року у справі № 686/1913/23 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110400356> (дата звернення: 20.05.2026).

19.Постанова Хмельницького апеляційного суду від 26 жовтня 2023 року у справі № 686/22734/23 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 20.05.2026).